

HARAKÂNÎ

(الخرقاني)

Ebû'l-Hasen Ali

b. Ahmed (Ca'fer) el-Harakânî

(ö. 425/1033)

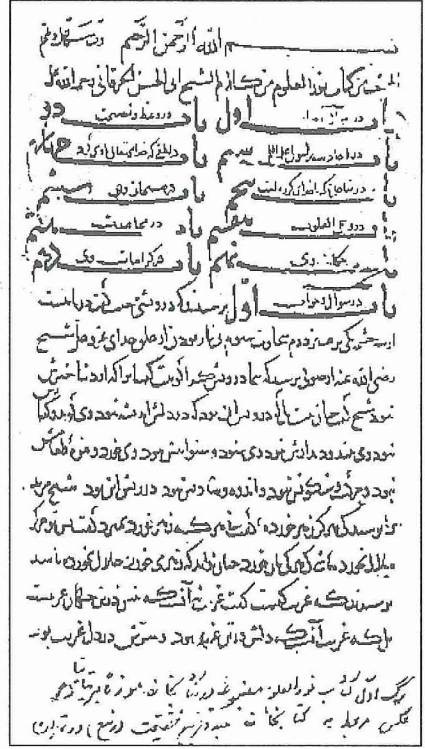
Şâtihiyeleriyle tanınan mutasavvîf.

Bistâm'ın kuzeyindeki Harakân köyünde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Hicrî yıl hesabıyla yetmiş üç yaşında vefat ettiğine göre 352'de (963) doğmuş olmalıdır. Kaynaklarda ümmî olduğu, Bâyezîd-i Bistâmî'nin (ö. 234/848 [?]) mânevî bir işareti üzerine Kur'an okumaya başladığı kaydedilmektedir (Attâr, s. 673). Harakân'dan Bistâm'a gidip Bâyezîd'in türbesini ziyaret eden Harakânî'nin Bâyezîd-i Bistâmî'nin ruhaniyetiyle terbiye edildiği (bk. ÜVEYSİLİK) ve şeyhinin Bâyezîd olduğu kabul edilir. Harakânî'nin Bâyezîd ile ilişkileri hakkında bazı menkıbeler de anlatılmaktadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin naklettiği bir menkıbeye göre Bâyezîd Harakân'dan büyük

bir velî çıkacağını önceden haber vermişti (Gölpinarlı, IV, 261-272).

Bâyezîd'in tasavvuf tarzını benimseyen Harakânî'nin Hakk'a ermek için zor riyâzetlere, çetin mücâhede ve çilelere katlandığı bilinmektedir. Bazı kaynaklar Ebû'l-Abbâs el-Kassâb'ın müridi olduğunu, Kassâb'ın onun hakkında, "Benden sonra ziyaretçilerim ona yönelecekler" dediğini kaydedir (Hücvîrî, s. 102; Câmî, s. 298). Harakânî'yi şeyhi Kassâb ile mukayese eden Heravî onun mertebesini şeyhinin mertebesinden daha yüksek bulur (Tabakât, s. 373).

Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ın Harakânî'yi ziyarete gittiğinde meclisinde susmayı tercih ettiği, "Neden konuşmuyorsun?" sorusuna, "Bir hususta iki tercümana gerek yok" (Hücvîrî, s. 103) diye cevap verdiği nakledilir. Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ı bast, kendini kabz ehli olarak nitelendiren Harakânî'nin Ebû Saîd'in büyük önem verdiği semâ ve rakstan hoşlanmaması aralarında meşrep farkı bulunduğunu gösterir. Harakânî, hırka ve seccade gibi ta-

Harakânî'nin Nûrû'l-'ulûm adlı eserinin ilk sayfası (British Museum, Or., nr. 249)

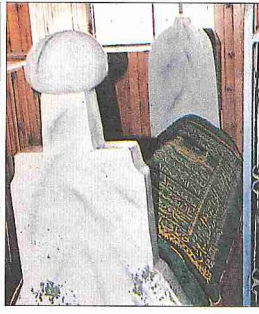
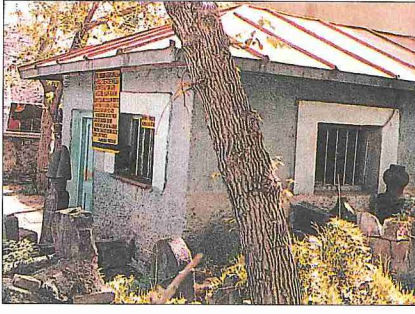
savvufun şekli unsurlarına önem vermezken Ebû Saîd'in tekkesinde bunlara değer verilmesi bu meşrep farkından ileri gelmektedir.

Eserinde Harakânî'ye geniş yer ayıran Attâr, Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin, "Harakân'a gittiğimde Ebû'l-Hasan'ın heybeti ve haşmeti bana o kadar tesir etti ki dilim tutuldu" (Tezkiretû'l-evliyâ, s. 676) dediğini nakleder. Ancak şer'î hükümlere bağlılığı ile tanınan Kuşeyrî'nin er-Risâle'sinde bir sözü dışında Harakânî'ye yer vermediği dikkate alınırsa ondan fazla hoşlanmadığı anlaşılar. Harakânî'nin vaaz ve nasihatlarını, bazı sözlerini, münâcât ve menkıbelerini ihtiva eden ve tek nüshası British Museum'da bulunan (Or., nr. 249) Nûrû'l-'ulûm'u ile Attâr'ın Tezkiretû'l-evliyâ' adlı eserinde onun birçok şâtiyesi nakledilir. Baklî, şâtiyeleri itibarıyla daha çok Bâyezîd-i Bistâmî'ye benzeyen Harakânî'nin bir şâtiyesini yorumlamıştır (Şerh-i Şâtiyyât, s. 317). Heravî de şeyhi Harakânî'nin, "Sûfî mah-lûk değildir" şeklindeki bir şâtiyesini aktarır ve bunun yorumunu yapar (Tabakât, s. 628). Aynı söz Necmeddin-i Dâye tarafından da şerhedilmektedir. Attâr, İbn

Necmeddin-i Dâye'nin Şerhu kauli's şeyhi Ebû'l-Hasan el-Harakânî adlı risâlesinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2061, vr. 151^a)

Harakânî'nin
Kars'ın
Kağızmarkapısı
semtindeki
makam türbesi
ve sandukası

Sinâ ve Gazneli Mahmud'un onu ziyaret etmek için Harakân'a geldiklerini kaydeden.

Nakşibendiyye silsilesinde önemli bir yer verilen ve Üveysîliği üzerinde özellikle durulan Harakânî, Aynülkudât el-Hemedânî, Necmeddîn-i Dâye, Attâr, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi büyük mutasavvıfları derinden etkilemiş, 10 Muharrem 425 (5 Aralık 1033) tarihinde vuku bulan ölümünden sonra da etkisi uzun süre devam etmiştir.

Kazvînî (ö. 682/1283), Harakânî'nin kabrinin Bistâm yakınlarındaki Harakân'da bulunduğunu, onu ziyaret eden şiddetli bir kabz halinin istilâ ettiğini söyler (*Âşârü'l-bilâd*, s. 363). VIII. (XIV.) yüzyılda Bistâm'ı ziyaret eden İbn Battûta şehre gelince Bâyezîd-i Bistâmî'nin zâviyesinde kaldığını, Ebû'l-Hasan el-Harakânî'nin kabrinin de bu şehirde olduğunu bildirir (*er-Rihle*, I, 433). Evliya Çelebi, Kars Kalesi'nin III. Murad devrinde Lala Mustafa Paşa tarafından tamir edildiğini anlatırken bir askerin paşaya aktardığı rüyasını nakleder. Buna göre asker paşaya, rüyasında gördüğü yaşlı bir zatın kendisinin Ebû'l-Hasan el-Harakânî olduğunu ve makamının burada bulunduğunu söylediğini, kendisinden ayağını bastığı yeri kazmasını istediğini anlatmış, bunun üzerine 100 işçi yeri kazmaya başlamış ve üzerinde, "Menem şehid ü saîd Harakânî" ibaresi yazılı dört köşe bir somaki mermer bulunmuştur. Gaziler mermeri tekbir ve tevhidle kaldırıncı kabir ortaya çıkmıştır. Yaralı pazusuna sarılı makrame ile sırtındaki hırkasının bile henüz çürümediği görülmüş; vücudunun sağ tarafındaki yarısı hâlâ kanamakta imiş. Gaziler yine tekbirle kabri kapamışlar. Kalenin içine ilk olarak Lala Mustafa Paşa tarafından Ebû'l-Hasan el-Harakânî adına bir tekke ile bir cami inşa ettirilmiştir (*Seyahatnâme*, II, 330). Evliya Çelebi'nin anlattığı bu olay, daha sonra yaygınlık kazanarak Kars ve çevresinde Harakânî'nin Kars'ın fethine katıldığı ve burada şehid olduğu şeklinde bir inancın doğmasına yol açmıştır. Kars'ta onun adını taşıyan bir dernek ku-

rulmuş, *Nûrû'l-ülûm* adlı eser bu dernek tarafından tercüme ettirilerek yayımlanmıştır (haz. Şenol Kantarcı, Ankara 1997).

BİBLİYOGRAFYA :

Nûrû'l-ülûm (nşr. Y. E. Berthels, *Taşavvuf ve Edebiyyât-ı Taşavvuf* [trc. Sîrûş İzdî], Tahran 2534 şş. içinde), s. 329-366; a.e. (nşr. Abdürrefî' Hakikat), Tahran 1359 hş.; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 102-103; Herevî, *Tabakât*, s. 373, 628; Muhammed b. Münvever, *Esrârü't-tevhîd*, Tahran 1348 hş., s. 148, 395; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 86; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 670-721; Bakî, *Şerh-i Şaşıyyât*, s. 41, 317; Necmeddîn-i Dâye, *Şerhu kavli Ebî'l-Hasan el-Harakânî*, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, n. 2061, vr. 151-154; Kazvînî, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts. (Dârü Sâdır), s. 363; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XVII, 421; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Ali el-Muntasir el-Kettânî), Beyrut 1405/1985, I, 433; Câmî, *Nefehât*, s. 298; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 330; Zeynelâbidin-i Şîrvânî, *Riyâzü's-seyhâ* [baskı yeri ve tarihi yok] (İntişârât Sa'dî), s. 520-521; Abdülmedîd el-Hânî, *el-Hadâ'îku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 105; Hocaâde Ahmed Hilmi, *Mir'ât-ı Bâyezîd-i Bistâmî ve Ebû'l-Hasan Harakânî*, İstanbul 1319; Ma'sum Ali Şah, *Tarâ'îk*, II, 701; Safâ, *Edebiyyât*, II, 211, 911; Abdürrefî' Hakikat, *Târîh-i 'İrfân ve 'Arîfân-ı İrânî*, Tahran 1372 hş., s. 356-381; Abdülhüseyn-i Zerrînkûb, *Cüstücü der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 56-60; Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, s. 90, 482; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî Şerhi*, İstanbul 1974, IV, 261-272; İbrahim Alanka, *Ebû'l-Hasan Harakânî*, Ankara, ts. (Elif Matbaacılık); Dihhudâ, *Luğatnâme*, II, 407; J. T. P. de Bruijn, "*Kharakânî*", *EP* (İng.), IV, 1057-1059; H. Landolt, "Abu'l-Hasan Kharakânî", *Elr.*, I, 305-306.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HARAKÎ

(الخرقى)

Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdülcebbar b. Abdülcebbar b. Muhammed b. Sâbit b. Ahmed es-Sâbitî el-Harakî el-Mervezî (ö. 553/1158)

Mervli filozof ve matematik, astronomi, coğrafya âlimi.

28 Rebîülevvel 477'de (4 Ağustos 1084) Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun başşehri Merv yakınlarında, yetiştirdiği ilim adamları ve o dönemde kurulan panayırı

ile ünlü büyük ve mâmur Harak köyünde doğdu; Kâtib Çelebi bu nisbeyi yanlış olarak Hırakî şeklinde vermektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 338). Ayrıca en meşhur eseri olan *et-Tebşîrâ*'nın nüshalarında sadece nisbesinin yer alması muhaddis, fakih ve kelâmcı Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bîşr el-Harakî el-Mervezî ile (ö. 533/1139) karıştırılmasına, bu ve diğer önemli eseri *Münthehe'l-idrâk*'in başta Kâtib Çelebi olmak üzere, sonraki müellifler ve çağdaş araştırmacıların hemen hepsi tarafından bu şahsa nisbet edilmesine yol açmıştır. Öğrencisi Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî'nin yazdığına göre Harakî, tahsil hayatına amcası Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Sâbit el-Harakî'nin yanında başladı. Daha sonra Merv'e giderek Abdülkerîm es-Sem'ânî'nin babası Tâcülislâm Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî'den fıkıh okudu ve ona bağlandı; Ebû İshak İbrâhim b. Ahmed el-Merverrûzî'den de Şâfiî fıkıhını öğrenip iyi bir fakih olarak yetişti. Bu arada Ebû Ali İsmâil b. Ahmed el-Beyhaki'den hadis okumuş ve kendisi de bu sahada birçok talebe yetiştirmiştir.

Merv'de yerleşen Harakî sonraları hîsâb ve hendese gibi riyâzî ilimlere yöneldi ve felsefeye daldı; buna rağmen dinine bağlı, iyi ahlâk sahibi bir kimseydi. Riyâzî ilimleri kimden okuduğuna dair kaynaklarda bilgi yoktur; bir muhaddis olan Sem'ânî'nin hocasının bu yapıyla ilgilenmemiş, onu daha az tanıyan Beyhaki de bu konuda bir şey kaydetmemiştir. Eserlerinden daha çok Batlamyus'un, Ebû Ca'fer el-Hâzin'in, İbn Sinâ ve İbnü'l-Heysem'in kitaplarını okuduğu anlaşılmaktadır. Merv'de yaşayan ve Sultan Sencer adına bir zîc hazırlayan ünlü astronomi ve fizik âlimi Abdurrahman el-Hâzinî ile (ö. 550/1155 [?]) çağdaş olması ve saraya yakınlığı göz önünde tutularak bu kitapları okurken ondan da faydalanmış olduğu düşünülebilir. Harakî'nin Merv sarayında saygın bir yere sahip bulunduğu anlaşılmaktadır; çünkü en meşhur eserini ithaf ettiği Emîr Şemseddin Ali, Sultan Sencer'in ünlü veziri Nasîrüddin Mahmûd b. Muzaffer el-Hârizmî'nin oğludur ve hâciblik görevi yapmış bir kimsedir (Hândmîr, II, 515-516). Harakî aklî ve ri-yâzî ilimlerin öğretimiyle de ilgilenmiştir. Zira *Münthehe'l-idrâk*'in mukaddimesinde bu eseri öğrencileri için yazdığını belirtir (King, II, 14). *et-Tebşîrâ*'nın mukaddimesinde de mantık ilmi konusunda hacimli bir kitap yazmakta olduğunu haber